

MİLLİ BİBİOQRAFİYANIN İNKİŞAFINDA MƏCBURİ NÜSXƏ SİSTEMİNİN MÜASİR ASPEKTLƏRİ: TƏŞKİLİ, QANUNVERİCİLİK VƏ İDARƏÇİLİK

Ellada Balayeva

Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının dissertantı

Elicka7260@mail.ru

Milli bibliografiyanın inkişafında məcburi nüsxə sisteminin müasir aspektləri: təşkil, qanunvericilik və idarəçilik

Xülasə: Bir qrup sənədlərin qanunvericiliklə göstəriş verilmiş bütövlüyü məcburi nüsxənin sisteminin effektiv fəaliyyəti şərtidir. Xarici ölkələrdə bu sistem məcburi nüsxə haqqında qanunvericiliyə əsaslanır, müəllif hüququ haqqında, kitabxana işi haqqında milli kitabxanalar və ya ümumi normativ aktlar haqqında. Hal-hazırda rəqəmli formatda sənədlər milli fondların tərkibinə daxil edilmişdir (qoşulmuşdur), və (amma) milli kitabxanalar rəqəmli məzmunla iş üçün qanunvericiliyi uyğunlaşdırır. Bizim ölkəmizin və xarici ölkələrin sistemlərinin analizi bir yığım sənədlərin məcburi nüsxəsinin bütövlüyünün təminatına qanunverici yanaşmaların müxtəlifliyini göstərdi.

Современные аспекты системы обязательного экземпляра в развитии национальной библиографии: организация, законодательство, управление

Резюме: Условием эффективного функционирования системы обязательного экземпляра является полнота сбора предписанных законодательством документов. Эта система в зарубежных странах основывается на законодательстве об обязательном экземпляре, об авторском праве, о национальных библиотеках или общих нормативных актах о библиотечном деле. В настоящее время документы в цифровом формате включены в состав национальных фондов, а национальные библиотеки адаптируют законодательство для работы с цифровым контентом. Анализ систем нашей страны и зарубежных стран показал разнообразие законодательных подходов к обеспечению полноты сбора обязательного экземпляра документов.

Modern aspects of the legal deposit system in the development of the national bibliography: organization, legislation, management

Summary: To be effective a legal deposit system is to ensure the comprehensiveness of deposit collections prescribed by law. Legal deposit legislation of foreign countries is based on legal deposit acts, copyright acts, the national or general libraries' acts. Document producers' responsibility for failure to provide documents is prescribed by law. Nowadays digital format is included as part of a national library's heritage collection and national libraries are being developed and implemented in developing legislation which allow digital content. The analysis of legal deposit legislation of our and foreign countries showed a variety of legislative approaches to ensuring the completeness of deposit collections.

Açar sözlər: məcburi nüsxə, milli kitabxanalar, fondun dolğunluğu, qanunvericilik, nəşriyyatların öhdəlikləri, cəzalandırma, rəqəmsal, ölkələrin təcrübəsi
Ключевые слова: обязательный экземпляр документов, национальные библиотеки, полнота фонда, законодательство, обязанности издателей, наказание, цифровой формат, опыт зарубежных стран
Keywords: legal deposit, national libraries, comprehensiveness of deposit collections, legislation, responsibilities of publishers, penalty, digital format, experience of foreign countries

Giriş. Milli bibliografik qeydiyyatın təmin edilməsi üçün konkret ölkədə milli bibliografiya qeydiyyat funksiyası ilə məcburi nüsxənin əldə edilməsi proseduru bir araya gətirmək lazımdır. Məcburi nüsxə tipografiya, nəşriyyat, öz nəşrlərini milli və başqa kitabxanalara ödənişsiz nüsxələri təqdim edən distribyutorlara nəzərən qanun və ya başqa aktlar ilə təsis edilən öhdəçilikdir. Bir çox ölkələrdə bu sistem təkcə çap məhsullarını əhatə etmir, xüsusi olaraq, bu sistemə elektron materiallar da daxil edilə bilər. Qanunvericilik milli bibliografiyanın üzərinə məcburi nüsxə qismində əldə edilən materialların mühafizəsi, təsvir edilməsi və istifadə edilməsi məsuliyyətini qoyur. Məcburi nüsxənin əldə edilməsinin ənənəvi prosedurları hər zaman milli nəşrlər arxivinə girişə zəmanət verir. Elektron materialların daxil edilməsi hesabına məcburi nüsxələrin təqdim edilməsi prosedurlarının genişlənməsi həmin vəziyyəti şübhə altına qoyur. Bir çox elektron resurslar öz təbiətinə görə konkret məkandan asılı olmur [15].

Milli bibliografiya ilə məcburi nüsxə sistemi arasında qanunvericiliklə (və ya könüllü olaraq) təsis edilən qarşılıqlı münasibət vardır. Milli bibliografiya göstəriciləri məcburi nüsxə sisteminin idarə edilməsi üçün istifadə edilə bilər.

Məsələnin qoyuluşu: Müəllif və intellektual hüquqlara dair çoxsaylı məsələlər məcburi nüsxə sistemi ilə sıx bağlıdır. Hətta qanunvericilik milli agentliyinə elektron materialları toplamağa icazə versə belə, həmin qanun istifadəçilərin ondan ödənişsiz və açıq istifadə edilməsinə icazə verməyə də bilər. Milli bibliografiya agentlikləri belə materialların milli bibliografiyaya daxil edilib-edilməməsi haqqında qərar verməlidirlər. Belə bir sual meydana çıxır: istifadəçi məsafədən və ya birbaşa istifadə edə bilməyəcəyi, dərhal və ya gələcəkdə istifadə edə bilməyəcəyi materiallar haqqında bilməlidirmi? Məcburi nüsxə milli bibliografiyanın tərkib hissəsinin əsasını təşkil etsə də, tam olaraq milli bibliografiyaya eyniyyət təşkil etmir. İlk növbədə bu elektron nəşrlərə aiddir, çünki məcburi nüsxəyə aid olan qanunvericilik hər ölkədə müxtəlif baxılma mərhələsindədir. 2005-ci ildə Avropanın 28 milli kitabxanasının tədqiq edilməsi nəticəsində məcburi nüsxə haqqında qanunvericiliyə internet və şifrəli resurların daxil edilməsinin zəruriliyi müəyyən edilmişdir. Konkret ölkədə məcburi nüsxə haqqında qanunvericilik seçim prosesində milli bibliografiyada elektron resurların həcmi təyin edilir. Milli bibliografiya agentliyi tərəfindən seçilən veb-resurlar mütləq şəkildə milli bibliografiyaya daxil edilməməlidir. Müəyyən ölkənin gələcək nəsillər üçün tam təsəvvürün yaradılması üçün sayt-

lar haqqında informasiya toplanmalıdır, lakin saytlar intellektual dəyərin müxtəlif səviyyəsini təqdim edir. Bəzi saytlara girişə yalnız kütləvi istifadəsi mümkün olan onlayn kataloq vasitəsilə təmin edilə bilər [16].

Məsələnin izahı: Aşağıdakı ölkələrin təmsalında məcburi nüsxə haqqında qanun xarakterik xüsusiyyətləri və effektivliyi öz əksini tapmışdır.

Böyük Britaniyada son zamanlara qədər elektron resurların milli bibliografiyaya daxil edilməsi məhdud olmuşdur, çünki məcburi nüsxə haqqında qanuna yalnız çap məhsulları nəzərdə tutulmuşdur. 2000-ci ildə Britaniya kitabxanası və onunla bağlı olan nəşriyyatlar könüllük prinsipi ilə məhdud sxem üzrə elektron daşıyıcılara köçürülmüş nəşrlərə aid edilirdi. Parlamentdə məcburi nüsxə haqqında Qanunun uğurla təsis edilməsi prinsip etibarilə məcburi nüsxə sisteminin sərhədlərini genişləndirmişdir, lakin informasiyanın yayılması vasitələrinə elektron resurların daxil edilməsi dövlətdən xüsusi tədbirlərin görülməsini, nəşriyyatçılar ilə danışıqların aparılmasını tələb edir. Böyük Britaniyada milli bibliografiyası Britaniya kitabxana menecmentinin inteqrasiya olunmuş məlumatlar bazasından əldə edilən müəyyən göstəricilər toplusundan ibarətdir [17].

İrlandiyada 2000-ci ildə "Müəllif hüquqları və yanaşı hüquqlar" haqqında Qanun elektron sistemin fəaliyyətinə də şamil edilmişdir. Bu qanun əsasən nəşriyyatçılar və nəşr edilən materialları Britaniya adalarının çap məhsullarının milli arxivini birlikdə təşkil edən altı kitabxana-depozitara təqdim etməyə borcludurlar. Bu kitabxanalara aiddir:

- Britaniya kitabxanası;
- Bodlaen kitabxanası, Oksford universiteti;
- Kembriç universitetinin kitabxanası;
- Şotlandiya Milli Kitabxanası;
- Bulin Triniti kollecinin kitabxanası;
- Aberistvis Uels milli kitabxanası.

Nəşriyyatçılar özlərinin hər çap məhsulunun bir nüsxəsini bir il ərzində Britaniya kitabxanasına təqdim etməlidirlər. Digər 5 kitabxana isə öz nüsxəsini tələb etmək hüququna malikdirlər. Təcrübədə nəşriyyatçılar bütün nəşrlərini altı kitabxanaya göndərirlər.

Norvec "Ümumi sənədlərin məcburi nüsxələri haqqında Qanunu" 9 iyun 1989-cu ildə qəbul edilmiş və 1 iyul 1990-cı ildən qüvvəyə minmişdir. Bu qanun lokal və şəbəkə (onlayn) elektron nəşrlərin daxil olduğu məcburi nüsxə haqqında ilk qanundur. Bu qanun vərəq üzərində olan sənədləri (məsələn, kitablar, dövrü nəşrlər, açıqcalar və fotoşəkillər), səs yazıları, film, video yazıları, radio və televiziya verilişlərinin, eləcə də elektron nəşrləri əhatə edir. 2005-ci ildə bütün Norvec boyunca nəşrlərin toplanmasına başlanmışdır.

Litvada 22 noyabr 1996-cı ildə qəbul edilmiş Dövlət Qanunu 11 noyabr 2006-cı ildə Litva Dövlət Qanunu ilə əvəz edilmişdir. Bu qanuna kitablar, dövrü nəşrlər, not nəşrləri, mikroformalar, audiovizual, kartoqrafik, təsviri incəsənət və elektron nəşrləri, eləcə də Brayl şrifti ilə nəşrlər əhatə edilmişdir. Litva

veb-sənədlərin qeydiyyatını aparan (2002-ci ildən) aparan ilk Avropa ölkələrindən olmuşdur.

Fransada məcburi nüsxə sisteminin fəaliyyətinin əsası XVI əsrdən qoyulmuşdur. Belə nüsxələrin toplanması və mühafizəsi sisteminin təşkili ciddi rəqlamentə riayət edilməsini tələb edir. Fransa məcburi nüsxə haqqında qanunvericiliyin məzmununun dəyişməsinin bariz nümunəsidir. Bu qanuna əsasən milli biblioqrafiya agentliyinin topladığı materiallar ilə milli biblioqrafiyanın tərkibinə daxil edilən materiallara arasında böyük fərqlər meydana gəlir. Fransada veb-saytlar haqqında məlumatlar toplanır, lakin milli biblioqrafiyanın tərkibinə daxil edilməmişdir [10].

İsveçrədə məcburi nüsxə haqqında federal qanun yoxdur. Lakin İsveçrə Milli Kitabxanası öz fondunun tamamlanması üçün iki milli nəşriyyatçılıq Assosiasiyası: İsveçrə kitab nəşriyyatçıları və kitab tacirləri İttifaqı (SBVV), İsveçrə distribyutorlar, nəşriyyatçılar və kitab tacirləri (ASDEL) ilə razılıq əldə etmişdir. Bu razılığa əsasən hər bir nəşr edilən materialın nüsxəsi milli biblioqrafiyaya «The Swiss Book» («İsveçrə kitabı») və onlayn Helveticat kataloquna daxil edilir. Bundan başqa, Milli Kitabxana hər il 11000 nüsxə xarici ədəbiyyat alır. Onlayn nüsxələrin milli biblioqrafiya daxil edilməsi məsələsi hazırda baxılmaq üzrədir. Müxtəlif yanaşmalar müzakirə edilir;

-kommersiya nəşrləri üçün: nəşriyyatçılar ilə fərdi razılaşmalar hazırlanır və yoxlanılır;

-milli irsə daxil olan qeyri-kommersiya nəşrlər üçün: ödənişsiz sərbəst istifadə haqqında razılaşma müzakirə edilir;

-dissertasiyalar üçün: universitetlər ilə razılaşmalar nəzərdə tutulur [10].

Erkən mənbələrdə Rusiyada məcburi nüsxə institutunun inkişaf tarixi nəşriyyatçılığa nəzarət kimi qiymətləndirilmişdir. Lakin XVIII əsrdə qanunvericilik aktları daxil edilən arxiv materialları öyrəniləndikdə məlum olmuşdur ki, məcburi nüsxələrin toplanmasında əsas məqsəd o zamanlar ölkənin ən böyük kitabxanası olan Rusiya Elmlər Akademiyasının Kitabxanasının maksimal tam komplektləşdirilməsindən ibarətdir [11].

Məcburi nüsxələrin çatdırılmasına nəzarətin təşkil edilməsi. Bir qayda olaraq əsas qanun vasitəsilə məcburi nüsxə sisteminin əsas prinsipləri müəyyən edilir, normativ hüquq aktları ilə onun konkretləşdirilməsi təmin edilir. Bu aktlara əsasən depolaşdırılması məcburi olan sənədlər kateqoriyası, təqdim edilən materialların nüsxəsi, sənədin çatdırılması, mühafizə qaydası və depolaşdırılması sənədlər fondunda girişin təşkilində çətinliklər baş verdikdə qaydalarda istisnalar müəyyən edilir.

Böyük Britaniyada məcburi nüsxə haqqında qanunun icra edilməsi tədbirlərinə nəzarət qismində məhkəmənin qərarı alına bilər və cərimələr tətbiq edilə bilər. İrlandiyada nəşriyyatçıdan 13 nüsxə tələb edilir, məcburi nüsxə haqqında qanuna əməl edilmədiyi halda isə müəyyən cərimələr tətbiq edilir. Böyük Britaniyada elektron sənədlərin, eləcə də mikroforma və başqa sənədlərin könüllülük prinsipi ilə təqdim edilməsi nəzərdə tutulur [10].

ABŞ-da məcburi nüsxə haqqında qanunvericilik sistemi yoxdur. ABŞ Konqress kitabxanası depolaşdırma sisteminin yeridilməsinə cavabdeh hesab edilir. Depolaşdırma haqqında maddəyə müəllif hüquqları haqqında qanunvericilik daxildir. ABŞ-da nəşr edilən bütün materiallar ABŞ Konqress Kitabxanasında toplanır, burada müəllif hüquqları, depolaşdırma qaydaları, başqa qanunvericilik və aktlar ilə mühafizə olunur. Bu hüquq sistemində sənədlərin depolaşdırılması haqqında məsuliyyət hüququna malik olanlar və dövlət təşkilatlarının üzərinə düşür.

Finlandiya, Fransa və İsveçdə audio və audiovizual sənədlər (filmlər, audioyazılar və s.) həmin növ materialların toplanması üzrə ixtisaslaşan milli müəssisələrdə toplanılır [8,14].

Rusiyada məcburi nüsxə haqqında qanun pozulması üzrə təsislər və cəzalar hələ sovet dövründən qüvvəyə minmişdir. Hazırda Rusiya Federasiyasının 29 dekabr 1994-cü il N77-FQ "Məcburi nüsxə haqqında qanun" qüvvədədir. Məcburi nüsxələrinin təqdim edilməsinin dolğunluğunun təmin edilməsi haqqında məsələ aktiv müzakirə edilir. Mütəxəssislərdən ibarət birliklər və dövlət orqanları qanunvericiliyi yaxşılaşdırmağa çalışırlar.

Xarici ölkələrdə sənədlərin depolaşdırılmasının təmin edilməsi məqsədilə bütün tərəflər hüquqi məsuliyyəti daşıyır. Bəzi qanunvericilikdə sanksiyaların tətbiq edilməsi hüququ olan orqan və təşkilatlar müəyyən edilir. Məcburi nüsxənin daxil edilməsinə nəzarət üzrə kitabxana və başqa milli təşkilatlar məsuliyyət daşıyırlar.

Kitabxanaya çatdırılmayan nüsxənin aşkar edilməsi mexanizmi göstərilmədən nəzarətin aparılması (Avstraliya, Yeni Zenlandiya, Portuqaliya məcburi nüsxə və s.); daxilolma qeydiyyatı üzrə çatdırılmaya nəzarət (Belçika); toplanma prosedurları haqqında məlumatlandırma formasında nəzarətin aparılması (Fransa); məcburi nüsxənin təqdim edilməsi zərurəti haqqında bildirişin göndərilməsi (Finlandiya) hüququna malikdirlər [5,13,14,18].

İspaniya Milli Kitabxanası məcburi nüsxə sahəsində nəzarəti həyata keçirir (onun aparılması mexanizmi göstərmədən) və muxtariyyətin səlahiyyətli idarəçilik orqanları üçün ali nəzarət instansiyaları hesab edirlər.

Cənubi Afrika Respublikasında məcburi nüsxə haqqında qanun icra edilməsinin əlaqələndirilməsi üçün Mədəniyyət və İncəsənət Nazirliyi tərəfindən məcburi nüsxə haqqında Komitə təsis edilir [22]. Bu komitə məcburi nüsxənin təqdim edilməməsi haqqında təhqiqatın açılması üçün məsələ qaldıra bilər [24]. İtaliyada məcburi nüsxəyə nəzarət vasitələri və hüquqları, eləcə də istehsalçılar siyahısı ayrıca normativ akt ilə təsis edilir.

Qanunvericilikdə birbaşa olaraq nəzarəti aparan subyekt göstərilməyə bilər, sanksiya hüququna malik olan orqan və təşkilatlar göstərilə bilər. Bu halda məcburi nüsxənin çatdırılmasına nəzarəti qanunun həyata keçirilməsinə cavabdeh olan təşkilatlar aparır.

Bu məsələdə Kitabxana Assosiasiyalarının Beynəlxalq Federasiyası (IFLA) və YUNESCO fəal iştirak edir. Bu təşkilatların dəstəyi ilə hazırlanan

"Məcburi nüsxə haqqında qanunvericiliyin işlənilib hazırlanması üzrə rəhbərliyin" məqsədi (2000-ci il) rəqəmsal mühitdə müasir tələbləri nəzərə almaqla zəruri qanunvericiliyin yaradılması və yenidən baxılmasıdır [23]. Onların faydalı qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün daha çox preventiv tədbirlərə diqqət yetirilməsi tövsiyə edilir – ilk növbədə sənədi yaradanlarda məcburi nüsxəyə maraq yaradılmalıdır. Beləliklə, rəhbərlikdə təkcə mədudlaşdırıcı tədbirlərin təsis edilməsi tövsiyə edilmir, həm də hüquqlar, üstünlüklər və xüsusi səlahiyyətlər öz əksini tapır.

Qanunvericiliyin pozulmasına sanksiyalar. Məcburi nüsxənin çatdırılmasında pozuntular aşkar edildikdə sənədin istahsalçısına xəbərdarlıq məktubu göndərilərək, müəyyən edilən müddət ərzində məcburi nüsxənin çatdırılması zərurəti göstərilməlidir. Xəbərdarlıq məktubuna əməl edilmədikdə məcburi nüsxəni alan təşkilat onlar tərəfindən qoyulan sanksiyaların tətbiq edilməsi ilə bağlı olaraq aidiyyəti üzrə səlahiyyətli təşkilatlara xəbər verməlidir (və ya özü müstəqil olaraq cərimə şəklində sanksiya qoya bilər). Əldə edilən vəsaitlər ölkədə məcburi nüsxə sisteminin inkişafına yönəldilməlidir.

Məcburi nüsxə haqqında qanunvericiliyin pozulması cərimənin təyin edilməsi ilə inzibati xəta hesab edilir (Abstraliya, Macarıstan, Belçika, Almaniya, İspaniya, Yeni Zenlandiya, Portuqaliya, ABŞ, Finlandiya, İsveç, CAR, Yaponiya). Kanadada cərimə cinayət məəcəsinə əsasən təyin edilir [7,20].

Cərimənin ölçüsü qanunvericilik aktlarında 100 dollardan (Avstraliyada) 75000 avroya qədər (Fransa) təşkil edir. İspaniyada hüquq pozuntusunun ağırlıq dərəcəsinin 2 kateqoriyası müəyyən edilmişdir: cützi (təyin edilmiş vaxtda sənədin təhvil verilməməsi; kəmiyyət normalarına əməl edilməməsi; sənədə qeydiyyat nömrəsi verilmədən onun yayılmasının təşkil edilməsi) və ciddi (dövlət qeydiyyat nömrəsinin fırıldaqçılıq və yalan şəkildə fəaliyyəti, cützu ağırlıq dərəcəsi olan cinayətlərin yenidən törədilməsi). Hüquq pozulmasından asılı olaraq cərimə 1000-30000 avro arasından ola bilər.

İtaliyada belə qanun pozulması inzibati cəza – cərimə ilə qarşılır (çatdırılmayan sənədin bazar qiymətinin üçqat dəyəri ilə beşqat dəyəri arasında; cərimənin yuxarı həddi 15000 avrodur). Məcburi nüsxənin çatdırılmasına laqeydliyə görə cəzanın icra edilməsi regional orqanlara (Macarıstan, Finlandiya), birbaşa milli kitabxanalara (Belçika, Peru), məhkəmə instansiyaları (Fransa), dövlət tərəfindən təyin edilən orqanlara (İsveç) həvalə edilir [19].

Almaniyada Milli Kitabxana məcburi nüsxənin çatdırılması və ya düzgün olmayan çatdırılması üzrə hüquq pozuntusuna yol verən şəxslərə nəzərən inzibati səlahiyyətə malik olan subyekt statusuna malikdir.

Son illər rəqəmsal sənədlərin təqdim edildiyi müasir dövrdə qüvvədə olan qanunvericiliyin nəşriyyatçının və məcburi nüsxəni alan təşkilatın rolunun dəyişdiyi mühitə adaptasiyası baş verir. Avropa İttifaqının üzvləri olan ölkələrə rəqəmsal mədəniyyət obyektlərinin mühafizəsi sahəsində xüsusi normativ aktların qəbul edilməsi tövsiyə edilir ki, bu da müəyyən dərəcədə məcburi nüsxə üzrə qanunvericiliyin əks etdirilmişdir.

Avropa milli kitabxanalarının hər il keçirilən iclaslarından birində 2005-ci ildə [26]. Avropa konfransı və Avropa nəşriyyatçıları Federasiyasının İşçi qrupu tərəfindən işlənilib hazırlanmış elektron nəşrlərin könüllü depolaşdırılması sxeminin işlənilib hazırlanması üzrə Müddəalar təsdiq edilmişdir [9,25].

Bu sənədə elektron nəşrlərin depolaşdırılmasının təşkili üçün onların istifadə edilməsi üçün yol verilən şərtlər öz əksini tapmışdır. Xüsusilə, könüllü razılaşma üçün kitabxana daxilində bir istifadəçi üçün birdəfəlik istifadəsi tövsiyə edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında 29 dekabr 1998-ci il tarixində qəbul edilmiş kitabxana işi haqqında Qanunun 15-ci maddəsi kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchizatına həsr edilmişdir. Qanunda bildirilir ki, Milli Kitabxana, qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının kitabxanaları, respublika əhəmiyyətli elmi-sahəvi kitabxanalar və Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilmiş qaydada ölkədə nəşr edilən çap məhsullarının məcburi nüsxələrini almaq hüququna malikdir. Dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları, nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olan poliqrafiya müəssisələri və digər hüquqi şəxslər tərəfindən buraxılan çap məhsullarından Milli Kitabxanaya 4 pulsuz məcburi nüsxə, qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının kitabxanalarına, respublika əhəmiyyətli elmi sahəvi kitabxanalara, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasına və Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasına profilinə uyğun olaraq 2 pulsuz məcburi nüsxə, Azərbaycan Respublikasında nəşr olunan bütün qəzet və jurnal redaksiyaları isə 2 pulsuz məcburi nüsxə göndərməlidirlər [1].

30 may 2000-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının nəşriyyat işi haqqında qanunu 22-ci maddəsi məcburi nüsxəyə həsr edilmişdir. Burada bildirilir ki, nəşriyyat məhsulunu və digər çap məhsullarını hazırlayan müəssisə sifarişçinin hesabına buraxılmış hər bir nəşrin pulsuz məcburi nüsxələrini müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi quruma (qəzet və jurnalların məcburi nüsxələrini), həmçinin "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-ci maddəsində müəyyən edilmiş qaydada müvafiq kitabxanalara, ödənişli nüsxələri isə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq idarə, müəssisə və təşkilatlara göndərir. Məcburi nüsxələr nəşrin ümumi tirajına daxildir [2].

"Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 19 fevral tarixli 1506-VQD nömrəli Qanununun tətbiqi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 19 mart tarixli 593 nömrəli Fərmanının 1.3-cü bəndinin icrasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti "Kitabxanaların çap məhsullarının pulsuz məcburi nüsxələri ilə təchizatı Qaydası"nın təsdiq edilməsini qərara almışdır. Qaydanın tələbləri Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan və (və ya) fəaliyyət göstərən nəşriyyatlara, qəzet və jurnal redaksiyalarına, nəşriyyat işi ilə məşğul olan poliqrafiya müəssisələrinə və digər hüquqi şəxslərə şamil edilmişdir. Kitabxanaların pul-

suz məcburi nüsxələri ilə təchizatına nəzarəti Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi həyata keçirir. Dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları, nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olan poliqrafiya müəssisələri və digər hüquqi şəxslər (qəzet və jurnal redaksiyaları istisna olmaqla) tərəfindən buraxdıqları çap məhsullarının 3 pulsuz məcburi nüsxəsi 10 iş günü müddətində "Kitabxana işi haqqında" qanunda göstərilmiş kitabxanalara və 2 pulsuz məcburi nüsxəsi kitabxanalara göndərməlidir.

Qəzet və jurnal redaksiyalarının buraxdıqları qəzet və jurnalların 2 pulsuz məcburi nüsxəsi tirajın ilk buraxılışı hazırlanan kimi, bu Qaydada göstərilmiş kitabxanalara göndərməlidir. Sifarişçi ilə nəşriyyat (naşir) arasında bağlanmış müqavilədə nəzərdə tutulduğu halda, məcburi nüsxələrin elektron variantları da bu Qaydada göstərilmiş kitabxanalara təqdim olunmalıdır. Məcburi nüsxələr nəşrin ümumi tirajına daxildir və sifarişçinin hesabına çap olunur.

Məcburi nüsxələr kitabxanalara bu Qaydanın 3-cü hissəsində nəzərdə tutulmuş subyektlər tərəfindən birbaşa və ya poçt rabitəsi vasitəsilə təqdim olunur. Məcburi nüsxələrin elektron variantı kitabxanaların saytlarında qeyd olunan ünvana elektron poçt və ya elektron daşıyıcılar vasitəsilə təqdim edilir.

Kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchizatı ilə bağlı tələblərin pozulmasına görə İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar [3].

Yeniləşdirilmiş və əlavələr edilmiş qanunvericilik aktlarında müəllif hüquqlarının müdafiəsi, məlumatların təhlükəsizliyi və girişə nəzarət edilməsi kimi sahələrdə nəşriyyatla ilə kitabxanalar arasında əməkdaşlığa xüsusi diqqət yetirilmişdir. Elektron formatda məcburi nüsxənin təqdim edilməsi üçün kontentə girişi olan hər bir tərəf üçün qəbul edilə biləcək çevik qaydalar işlənilir.

Məcburi nüsxə haqqında yerli və xarici sistemlərin vəziyyəti öyrənildikdə sənədin tərkibinin təhlilinə, sənədlərin məcburi kateqoriyasına aid edilməsi meyarlarının işlənilməsi, eləcə də sistemin rəqəmsal mühit üzrə yenidən formalaşdırılmasına istiqamət götürülür [4, 6, 12]. Məcburi nüsxələrin daxil edilməsinin dolğunluğunun təmin edilməsi bu sahədə qarşıya qoyulan ən aktual məsələ hesab edilir.

Ədəbiyyat

1. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 29 dekabr 1998-ci il. http://anl.az/el/emb/MK-90/senedler/1998-29-dekabr_Qanun.pdf
2. Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu 30 may, 2000-ci il: <http://www.e-qanun.az/framework/115>
3. Nüsxələrini kitabxanalara verməyən nəşrlər məsuliyyət daşıyacaq, 27 sentyabr, 2019-cu il. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator>
4. Анжелаки Д. Обязательное хранение цифровых материалов в государствах-членах Европейского Союза: обзор законодательства и правоприменительной практики И Библиотеки в правовом пространстве. Современные проблемы. Санкт-Петербург, С. 124-168

5. Арнольд-Стрэтфорд Л. Электронный ОЗ в Великобритании И Университетская книга. 2017. № 4. С. 22-24.
6. Вербина Н.Ф., Масевич А.Ц. Синописи истории обязательного экземпляра: опыт метаисследования // Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений. 2013. № 3 (102). С. 37-53
7. Закон о Национальной библиотеке Новой Зеландии [Электронный ресурс] // URL: http://legislation.govt.nz/act/public/2003/0019/latest/DLM_191962.html (дата обращения: 03.05.2018).
8. Законодательство европейских государств о библиотечном деле и обязательном экземпляре документов: сборник документов / [науч. редакторы и сост. Н.В. Дунаева и др.]. Санкт-Петербург: Президентская б-ка, 2015. 254 с
9. Козлова Е.И. Обязательный экземпляр электронных документов: международные приоритеты И Университетская книга. 2013 № 5. С. 78-80;
10. Национальная библиография в электронную эру: руководство и новые направления развития. Мюнхен, 2009, 132с.
11. Самарин А.Ю. Неизвестный указ Екатерины II о доставке обязательного экземпляра в Библиотеку Петербургской Академии наук И Вторые Лупповские чтения: Доклады и сообщения. Санкт-Петербург, 12 мая 2005 г. Москва, 2006. С. 81-88
12. Система обязательного экземпляра как элемент национальной культуры (по материалам круглого стола «К 5-летию принятия закона Новосибирской области «Об обязательном экземпляре» / Н.И. Подкорытова, О.Н. Альшевская, Н.М. Анфиногенова, С.А. Тарасова, Д.М. Цукерблат // Библиосфера. 2014. №4. С. 49-51
13. Стирлинг П. Депонирование электронных документов во Франции / П. Стирлинг [и др.] И Научные и технические библиотеки. 2012. № 10. С. 51-81; Трёгер Б. Обязательный экземпляр в Германии / Беате Трёгер; пер. с нем. Анны Торгашиной И Университетская книга. 2016. № 8. С. 66-69
14. Трёгер Б. Обязательный экземпляр в Германии / Беате Трёгер; пер. с нем. Анны Торгашиной И Университетская книга. 2016. № 8. С. 66-6
15. Bourdon, F., Landry, P. (2007, August 14). Best practices for subject access to national bibliographies: Interim report by the Working Group on Guidelines for Subject Access by National Bibliographic Agencies (2nd version). URL: http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/089-Bourdon_Landry-en.pdf (дата обращения: 25.03.2008)
16. Borgman, C. L. (1996). Why are online catalogs still hard to use? Journal of the American Society for Information Science, 47(7), 493-503
17. British Library. (2006, September). Intellectual property: A balance: The British Library manifesto. URL: <http://www.bl.uk/news/pdf/ipmanifesto.pdf> (дата обращения: 25.03.200)
18. Copyright Act 1968 I Federal Register of Legislation I Australian Government [Электронный ресурс] // URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2017C00414> (дата обращения: 10.05.2018)
19. Digital Legal Deposit: An IPA Special Report, 24th July 2014 [Электронный ресурс] I International Publishers Association //

- URL: <https://www.international-pub-lishers-association.org/images/news/2014/digital-legal-deposit-2014.pdf> (дата обращения: 03.05.2018). Зарубежный опыт организации систем депонирования обязательного экземпляра документов [Электронный ресурс] // URL: https://zakon.ru/blog/2015/08/24/zaru-bezhnyi_opyt_organizacii_sistem_deponirovaniya_obyazatel'nogo_ekzempl'yara_dokumentov (дата обращения: 03.05.2018)
20. Digital Legal Deposit: An IPA Special Report, 24th July 2014 [Электронный ресурс] I International Publishers Association // URL: <https://www.international-pub-lishers-association.org/images/news/2014/digital-legal-deposit-2014.pdf> (дата обращения: 03.05.2018)
 21. Federal Register of Legislation I Australian Government [Электронный ресурс] // URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2017C00414> (дата обращения: 10.05.2018)
 22. Fourie, J., Burger, M. (2007, September 7). Bibliographic control in South Africa (2nd version). URL: http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/075-Fourie_Burger-en.pdf (дата обращения: 29.03.2008)
 23. Lariviere J. Guidelines for Legal Deposit Legislation IFLA [Электронный ресурс]. Paris: UNESCO, 2000. // <https://www.ifla.org/publications/guidelines-for-legal-deposit-legislation> (дата обращения: 03.05.2018)
 24. Legal Deposit in South Africa: LEGAL DEPOSIT ACT, 1997 (Act No. 54, 1997) IFLA [Электронный ресурс] // URL: http://libguides.wits.ac.za/ld.php?content_id=5267962 (дата обращения: 03.05.2018).
 25. Statement on the Development and Establishment of Voluntary Deposit Schemes for Electronic Publications [Электронный ресурс] Annual Conference Of European National Librarians, Luxembourg, September 2005 11 URL: http://www.eifl.net/sites/default/files/resources/201409/annual_conference_of_european_national_librarians_sept2005.pdf (дата обращения: 13.05.2018).
 26. Wiggins, B. (2005, August 8). IFLA survey on inclusion of electronic resources in national bibliographies. URL: <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/177e-Wiggins.pdf> (дата обращения: 25.03.2008)

Рәйси: б/м S.Mustafayeva